

Юрій Крючков
(м. Миколаїв)

**УКРАЇНА - КОЛИСКА ВІТЧИЗНЯНОГО
ЧОРНОМОРСЬКОГО СУДНОБУДУВАННЯ.
ПЕРША МОНОГРАФІЯ ПРО ІСТОРІЮ
СУДНОБУДУВАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ
ВІД ДАВНІХ ЧАСІВ ДО ХХ СТ.**

Рижева Н.А. Історія суднобудування на теренах України від давніх до новітніх часів. – Київ: ПП Сергійчук М.І., 2008. – 476 с.

У монографії досліджено та проаналізовано загальну історію суднобудування на теренах сучасної України. Незважаючи на те, що в науково-технічній історичній літературі є велика кількість історичних робіт, що стосуються теми, вони представляють собою розрізнені дослідження окремих питань як загальної історії суднобудування, так і її окремих, конкретних технічних сторін. За весь час існування історичної науки про суднобудування в Росії лише книга Б.Н. Зубова "Развитие кораблестроения на юге России" (Калининград, 1990) була присвячена південноукраїнському регіону, проте охоплювала лише вузький період із кінця XVIII ст. до 1917 року. На жаль, не було написано жодної наукової праці, яка б відображала всю історію суднобудування на території України від давніх часів до ХХ століття. Тому монографія Н.О. Рижевої є, безумовно, актуальною, особливо у світлі історичного значення суднобудування та судноплавства для Півдня України та перспективи їх існування в сучасних умовах незалежної української держави.

У монографії вперше докладно, глибоко та широко вивчено суднобудування на території України як невід'ємну складову виробничого комплексу будь-якої морської держави та здійснено вдалу спробу пов'язати це суднобудування із загальносвітовими тенденціями його історичного розвитку, а також визначити рівень вітчизняного суднобудування порівняно із західноєвропейським.

Монографія розділена на чотири органічно пов'язані між собою розділи: 1. Історіографія та джерела. 2. Суднобудування від давніх часів до XVIII ст. 3. Вітрильно-дерев'яне суднобудування XVIII – першої половини XIX ст. 4. Технічний поступ суднобудування на території України в контексті світових новацій (друга половина XIX ст. – початок ХХ ст.)

У першому розділі, присвяченому критичному огляду літератури та аналізу джерел, автор монографії вражає та дивує великою кількістю вивчених історичних та технічних праць і архівних матеріалів. Н.О. Рижева опрацювала усю літературу, пов'язану з досліджуваною проблемою, та надала короткий, але глибокий її аналіз. Вона вивчила всі архіви міст Півдня, які стосуються суднобудування, центральні архіви Санкт-Петербурга, Москви та Києва, де зосереджена історична документація з суднобудування. Потрібно зазначити, що цю роботу автора монографії можна прирівняти до наукового "подвигу".

У другому розділі Н.О. Рижева проводить глибокий та змістовний аналіз розвитку суднобудування від давніх часів до XVIII ст., коли воно засновувалося лише на інтуїції, досвіді попередніх поколінь та використанні місцевих географічних та економічних умов. Велику увагу автор, звичайно, приділяє суднобудуванню античності, пов'язаному з давньогрецькими колоніями в Північному Причорномор'ї, і козацькому суднобудуванню, яке, успадковуючи ідеї давньослов'янських майстрів епохи Київської Русі та досягнення вікінгів, розвивало своє суднобудування відповідно до місцевих умов і звичаїв запорожців.

У цьому розділі Н.О. Рижева за традицією розглянула "підводне суднобудування" запорожців. Висловлюючи сумніви щодо можливості "підводних човнів" та "аквалангів" запорожців, автору монографії слід було більш змістовно пояснити неможливість існування таких "плавзасобів" із позиції фізики та фізіології, більш ґрунтовно показати це, використовуючи закони теорії корабля та гідромеханіки, аби розвіяти легенди, які викликають здивування в спеціалістів-суднобудівників.

Докладно досліджена автором у третьому розділі "епоха вітрила" (XVIII – початок XIX ст.), коли суднобудування на Півдні (Херсон, Миколаїв, Севастополь) досягло свого розквіту і військові кораблі були на рівні кращих західноєвропейських зразків. Водночас, як переконливо відображено в монографії, вітрильне суднобудування на Півдні "прогледіло" (як і суднобудування всієї Російській імперії) бурхливий наступ залізного, парового, гвинтового флоту.

Загалом у розділі, присвяченому стану суднобудування напередодні Кримської війни, потрібно звернути увагу на параграф, що стосується цивільного суднобудування. Н.О. Рижева вперше підняла величезний пласт архівних матеріалів, указавши на передову роль Херсонських верфей у створенні Чорноморського комерційного флоту. У цьому – одна з наукових заслуг автора монографії.

В останньому, четвертому, розділі автор виконав ґрунтовну наукову розробку історії панцерного та міноносного суднобудування. Після знищення Чорноморського вітрильного флоту (без військових дій безпосередньо в Миколаєві та Херсоні) суднобудування не розвивалося майже п'ятнадцять років, поки в Миколаєві не зібрали перші панцерники берегової оборони – "поповки". Автор монографії, як здається, приділив надмірну увагу цьому курйозному типу суден, які справедливо зазнавали критики ще від сучасників. Це були, безумовно, оригінальні судна, що виникли під впливом місцевих обставин, але зовсім непридатні для бойового використання (їх можна виправдати лише як плаваючі форти).

Автор докладно розглядає поступ панцерно-міноносного суднобудування на Півдні, постійно порівнюючи його з досягненнями західної техніки кораблебудування. Цей період характеризується значними успіхами в причорноморському суднобудуванні. Розвиток капіталізму сприяв створенню нових потужних суднобудівних заводів у Миколаєві ("Наваль", "Руссуд"), Севастополі, Одесі та Києві. Казенне суднобудування практично було ліквідовано.

Потрібно відзначити, що в кінці XIX – на початку XX століття в Миколаєві не тільки будували всі типи кораблів, включно і підводні човни, але й деякі з них проектувалися в місцевих заводських конструкторських бюро. До цього періоду належить багаторічна праця на "Навалі" талановитого вченого та кораблебудівника В.П. Костенка, яким Україна може пишатися.

У рецензованій роботі велику увагу приділено значенню приватного капіталу в розвитку суднобудівних баз та верфей. Визначено роль підрядного (приватного) суднобудування ще в першій половині XIX століття, коли підрядники побудували близько 25 % суден Чорноморського флоту. Саме в цей час виробнича практика довела перевагу приватного суднобудування над казенним. Проте довелося ще багато років долати косність чиновників Морського відомства, перш ніж перемогла ця проста істина. Лише наприкінці XIX та на початку XX століття в Миколаєві з'явилися приватні підприємства – заводи "Наваль", "Руссуд", "Черноморський машиностроительный" та інші, які працювали на суднобудування. Економічні можливості перших двох заводів були настільки потенційно сильні, що їх території орендували для своїх заводів суднобудівники Санкт-Петербурга. Усе це знайшло ґрунтовне відображення в монографії.

На жаль, Н.О. Рижева завершила свою працю роками, що передували революції 1917 року, яка зруйнувала не лише суднобудування, але й знищила Російську імперію. Було б доцільним продовжити дослідницьку роботу аналізом стану суднобудування в радянський час та зупинитися на проблемах суднобудування

сучасної України. Але, з одного боку, це виходить за межі поставленої автором наукової проблеми, а з іншого – "не можна досягнути неможливого" в рамках однієї книги. Лише побажаємо автору в майбутньому продовжити цю роботу.

У цілому, оцінюючи монографію Н.О. Рижевої, слід підкреслити, що ця праця представляє собою перше найбільш повне та цілісне дослідження з історії суднобудування від первісних часів до початку XX століття, у якому докладно, на основі вивчення великого обсягу науково-літературних та архівних матеріалів подано наукове трактування розвитку суднобудування на території сучасної України. Неабияке значення має той факт, що праця Н.О. Рижевої – перша книга з історії суднобудування, написана українською мовою.

Необхідно відзначити гарне видання книги, яка має велику кількість наочних ілюстрацій, що відрізняє її від багатьох історичних праць. Вважаємо, що Н.О. Рижева сказала нове слово в науковій історії суднобудування.

Мені, професійному суднобудівнику, який одночасно працює в галузі історії суднобудування більше 50 років, здається, що монографія Н.О. Рижевої за своєю науковою глибиною та шириною охоплення об'єкта дослідження є завершеною фундаментальною працею, що посяде чільне місце в низці кращих праць із проблем науки й техніки та історії України загалом.